



@fosselat

# سیمای عقل

سیمای عقل (خردورزی) در حکمت های نهج البلاغه

موضوع

[ بهترین دارایی و رسول باطنی ]

تهیه شده توسط حجت الاسلام علی رجبی

تدبیر موضوعی  
نهج البلاغه

علی (ع): الْعَقْلُ زَيْنٌ

خردورزی ، زینت است  
[ غررالحکم ]

@fosselat

- الف ( تعریف خردمند [ عاقل کیست ؟ ]
- ب ( ارزش خردمندی [ اهمیت عقل گرایی ] 5 مورد
- ج ( نشانه ها و جلوه های خردورزی [ ویژگی های انسان عاقل ] 7 مورد
- د ( دشمنان خردورزی [ مرض های عقل ] 7 مورد

\* شماره حکمت ها در این تحقیق بر اساس نسخه صبحی صالح می باشد .





@fosselat

# الف تعریف خردمند [ عاقل کیست ؟ ]

## حکمت ۲۳۵ نهج البلاغه



@fosselat

وَقِيلَ لَهُ صِفْ لَنَا الْعَاقِلَ هُوَ الَّذِي يَضَعُ الشَّيْءَ مَوَاضِعَهُ،  
 فَقِيلَ: فَصِفْ لَنَا الْجَاهِلَ فَقَالَ: قَدْ فَعَلْتُ. (قَالَ الرَّضِيُّ يَغْنَى أَنْ  
 الْجَاهِلَ هُوَ الَّذِي لَا يَضَعُ الشَّيْءَ مَوَاضِعَهُ فَكَانَ تَرَكُ صِفَتِهِ صَفَةً لَهُ إِذْ  
 كَانَ بِخِلَافِ وَصْفِ الْعَاقِلِ).

امام(علیه السلام) فرمود: عاقل کسی است که هر چیز را در جای خود قرار می دهد. گفته شد: جاهل را توصیف  
 بفرما. فرمود: توصیف کردم. مرحوم سید رضی می گوید: «منظور امام(علیه السلام) این است که جاهل کسی است که  
 هر چیزی را در جای خود قرار نمی دهد، بنابراین ترك وصف جاهل خود صفت او محسوب می شود، زیرا بر خلاف وصف عاقل است»





@fosselat

## ارزش خردمندی [ اهمیت عقل گرایی ]

ب

- 1- چراغ راه [ عقل کافی ] حکمت 421
- 2- خردورزی در روایت [ فهم و تعقل سخن و عمل به آن ] حکمت 98
- 3- تفاوت عاقل و احمق [ دل احمق ، زبان عاقل ] حکمت 40 و 41
- 4- بالاترین سرمایه و ثروت [ برترین بی نیازی ] حکمت 38 و 54
- 5- نجات بخش [ هر درک عاقلانه ای روزی نجات بخش است ] حکمت 407

## ب. ارزش خردمندی [اهمیت عقل گرایی]

۱ چراغ راه [عقل کافی]

@fosselat

كَفَّاكَ مِنْ عَقْلِكَ مَا أُوضِحَ لَكَ سُبُلَ غِيِّكَ  
مِنْ رُشْدِكَ.

منبع

حکمت ۴۲ نهج البلاغه

امام(علیه السلام) فرمود: این مقدار از عقل تو برای تو کافی است که راه های گمراهی را از راه سعادت برای تو واضح و روشن سازد.



## ارزش خردمندی [اهمیت عقل گرایی]

خردورزی در روایت [فهم و تعقل سخن و عمل به آن]

@fosselat

اعقلوا الخَبرَ إِذَا سَمِعْتُمُوهُ عَقْلَ رَعَايَةٍ، لَا  
عَقْلَ رِوَايَةٍ، فَإِنَّ رِوَاةَ الْعِلْمِ كَثِيرٌ، وَرِعَاةُ  
عَقْلِي

امام(علیه السلام) فرمود: هنگامی که خبری را می شنوید در آن بیندیشید (و حقیقت محتوای آن را درک نمایید) تا آن را به کار بندید نه اینکه تفکر فقط برای نقل به دیگران باشد، زیرا راویان علم بسیارند و رعایت کنندگان آن کمند!

۲ ارزش خردمندی [ اهمیت عقل گرایی ]

۳ تفاوت عاقل و احمق [ دل احمق ، زبان عاقل ]

@fosselat

لِسَانُ الْعَاقِلِ وَرَاءَ قَلْبِهِ، وَقَلْبُ الْأَحْمَقِ وَرَاءَ لِسَانِهِ.

مام (علیه السلام) فرمود: زبان عاقل پشت قلب او قرار دارد در حالی که قلب احمق پشت زبان اوست!

هَذَا الْمَعْنَى بِلَفْظِ آخِرٍ، وَهُوَ قَوْلُهُ: قَلْبُ الْأَحْمَقِ فِي فِيهِ،  
وَلِسَانُ الْعَاقِلِ فِي قَلْبِهِ. وَمَعْنَاهُمَا وَاحِدٌ.

همان جمله (پرمایه) قبل، از امام علیه السلام به تعبیر دیگری بدین صورت نقل شده است که فرمود: قلب احمق در دهان اوست و زبان عاقل در درون قلبش! و هر دو یک معنا را بازگویی کنند.



## ب. ارزش خردمندی [اهمیت عقل گرایی]

۴ بالاترین سرمایه و ثروت [ برترین بی نیازی ]

@fosselat

لَابِنِهِ الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا بَنِيَّ، احْفَظْ عَنِّي أَرْبَعًا، وَأَرْبَعًا لَا يَضُرُّكَ  
مَا عَمِلْتَ مَعَهُنَّ: إِنْ أَغْنَى الْغِنَى الْعَقْلُ، وَأَكْبَرَ الْفَقْرِ الْحُمْقُ، ...

امام علیه السلام به فرزندش امام حسن علیه السلام فرمود: فرزندانم! چهار چیز: و چهار چیز را، از من حفظ کن که با حفظ آن هر کار کنی به تو زیان نخواهد رسید: بالاترین سرمایه‌ها عقل است و بزرگترین فقر حماقت و نادانی است....

لَا غِنَى كَالْعَقْلِ؛ وَلَا فَقْرَ كَالْجَهْلِ....

امام (علیه السلام) فرمود: هیچ ثروت و بی نیازی همچون عقل....

ب. ارزش خردمندی [اهمیت عقل گرایی]

۵ نجات بخش [ هر درک عاقلانه ای روزی نجات بخش است ]

@fosselat

وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَا اسْتَوْدَعَ اللَّهُ أَمْرًا عَقْلًا إِلَّا اسْتَنْقَذَهُ بِهِ يَوْمًا مَا!

امام(علیه السلام) فرمود: خداوند هیچ نوع عقلی را در وجود کسی به ودیعت ننهاده جز این که روزی بهوسیله آن وی را نجات خواهد داد.





@fosselat

ج

## نشانه ها و جلوه های خردورزی [ ویژگی های انسان عاقل ]

- 1- راز داری [ حفظ اسرار نشانه انسان عاقل ] حکمت 6
- 2- دور اندیشی ( برنامه ریزی ) [ تدبیر ] حکمت 113
- 3- کم گویی و کمال عقل [ نشانه کمال خردمندی ] حکمت 71
- 4- دوستی و محبت [ نیمی از عقل ] حکمت 142
- 5- مشورت [ شرکت در عقل دیگران ] حکمت 161
- 6- فرستاده شخص [ بروز دهنده شخصیت آدمی ] حکمت 301
- 7- دارای برنامه سفر و حرکت [ برنامه روزانه ] حکمت 390

نشانه ها و جلوه های خردورزی [ویژگی های انسان عاقل]

راز داری [حفظ اسرار نشانه انسان عاقل]



@fosselat

## صَدْرُ الْعَاقِلِ صُنْدُوقُ سِرِّهِ

امام (علیه السلام) فرمود: سینه عاقل گنجینه اسرار اوست

خامشی به که ضمیر دل خویش  
 ای سلیم! آب ز سر چشمه بند  
 با کسی گفتن و گفتن که مگوی  
 که چو پر شد توان بستن جوی  
 سعدی





@fosselat

نشانه ها و جلوه های خردورزی [ویژگی های انسان عاقل]

ج

دور اندیشی ( برنامه ریزی ) [تدبیر]

۲

لَا مَالَ أَعْوَدُ مِنَ الْعُقْلِ، وَلَا وَحْدَهُ أَوْحَشُ  
مِنَ الْعُجْبِ، وَلَا عَقْلٌ كَالْتَّدْبِيرِ...

منبع

حکمت

۱۱۳

نهج البلاغه

امام (علیه السلام) فرمود: هیچ مال و سرمایه ای پردرآمد تر از عقل نیست، و نه هیچ تنهایی وحشتناک تر از عجب و خودبینی، هیچ عقلی همچون عاقبت اندیشی نیست



@fosselat

نشانه ها و جلوه های خردورزی [ویژگی های انسان عاقل]

ج

کم گویی و کمال عقل [نشانه کمال خردمندی]

۳

إِذَا تَمَّ الْعَقْلُ نَقَصَ الْكَلَامُ.

منبع

حکمت ۷۱

امام (علیه السلام) فرمود: هنگامی که عقل کامل گردد سخن کم می شود.

کم گوی و گزیده گوی چون در  
تا ز اندک تو جهان شود پر





@fosselat

ج نشانه ها و جلوه های خردورزی [ویژگی های انسان عاقل]

ج

ف دوستی و محبت [نیمی از عقل]

ف

# التَّوَدُّدُ نِصْفُ الْعَقْلِ.

امام (علیه السلام) فرمود: اظهار محبت و دوستی با مردم نیمی از عقل است.

نمال دوستی بشان که کام دل به بار آرد      درخت دشمن بر کن که رنج بی شمار آرد



@fosselat

ج نشانه ها و جلوه های خردورزی [ویژگی های انسان عاقل]

مشورت [ شرکت در عقل دیگران ]

ج

۵

مَنْ اسْتَبَدَّ بِرَأْيِهِ هَلَكَ، وَمَنْ شَاوَرَ الرِّجَالَ شَارَكَهَا فِي عُقُولِهَا.

امام (علیه السلام) فرمود: کسی که (ترك مشورت کند و) استبداد به رأی داشته باشد هلاک می شود و آن کس که با مردان بزرگ مشورت کند در عقل و خرد آنها شریک می شود.

منبع

حکمت ۱۶۱

...وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ...

... و در کارها با آنان مشورت کن! ...

منبع

آل عمران 159





@fosselat

نشانه ها و جلوه های خردورزی [ویژگی های انسان عاقل]

ج

فرستاده شخص [بروز دهنده شخصیت آدمی]

۶

رَسُولُكَ تَرْجَمَانُ عَقْلِكَ، وَكِتَابُكَ أُبْلَغُ مَا  
يَنْطِقُ عَنْكَ!

منبع

حکمت ۳۰۱ نهج البلاغه

امام علیه السلام فرمود : فرستاده تو نشانه عقل تو و نامه ات گویاترین سخنگوی توست.



@fosselat

نشانه ها و جلوه های خردورزی [ویژگی های انسان عاقل]

ج

دارای برنامه سفر و حرکت [برنامه روزانه]

۷

لَيْسَ لِلْعَاقِلِ أَنْ يَكُونَ شَاخِصًا إِلَّا فِي ثَلَاثٍ:  
مَرْمَةٌ لِمَعَاشٍ، أَوْ خُطْوَةٌ فِي مَعَادٍ، أَوْ لَذَّةٌ  
فِي غَيْرِ مُحَرَّمٍ.

منبع

حکمت ۳۹۰ نهج البلاغه

سزاوار نیست که انسان عاقل حرکتش جز در سه چیز باشد: مرمت معاش، گامی در راه معاد و لذت در غیر حرام.





@fosselat

## دشمنان عقل [ مرض های خردورزی ]

د

1- دنیا [ داستان دنیا و دوری خردمند از آن ] حکمت 119

2- هوی و هوسرانی حکمت 211

3- شراب و مشروبات الکلی [ فلسفه حرمت خمر ( پوشاننده عقل ) در اسلام ] حکمت 252

4- خودپسندی [ یکی از حسودان خرد ]

5- شوخی نامناسب حکمت 450

6- طمع [ قربانگاه خرد ] حکمت 212

7- فقر [ از آثار شوم فقر ، سرگردانی خرد ] حکمت 319

## دشمنان عقل [مرض های خردورزی]

دنیا [داستان دنیا و دوری خردمند از آن]

@fosselat

مَثَلُ الدُّنْيَا كَمَثَلِ الْحَيَّةِ لَيِّنٌ مَسْهًا، وَالسَّمُّ  
النَّاقِعُ فِي جَوْفِهَا، يَهْوَى إِلَيْهَا الْغَرُّ الْجَاهِلُ،  
وَيَحْذَرُهَا ذُو اللَّبِّ الْعَاقِلُ.

امام علیه السلام فرمود : دنیا مانند مار (خوش خط و خال) است که به هنگام لمس کردن نرم به نظر می‌رسد در حالی که سم کشنده در درون اوست (به همین دلیل) مغرور نادان به سوی آن می‌رود و خردمند عاقل از آن حذر می‌کند.



دشمنان عقل [مرض های خردورزی]

۵

هوی و هوسرانی

۲

@fosselat

...وَكَمْ مِنْ عَقْلٍ أُسِيرٍ! تَحْتَ هَوَى أَمِيرٍ...

منبع

حکمت

۲۱۱

نهج البلاغه

هوس های حاکم بر آنها اسیرند

## دشمنان عقل [مرض های خردورزی]

۵

شراب و مشروبات الکلی [فلسفه حرمت خمر (پوشاننده عقل) در اسلام]

۳

@fosselat

فَرَضَ اللَّهُ الْإِيمَانَ تَطْهِيراً مِنَ الشُّرْكِ، وَ...  
وَتَرَكَ شُرْبَ الْخَمْرِ تَحْصِينًا لِلْعَقْلِ، وَ...

منبع

حکمت

۲۵۲

نهج البلاغه

امام علیه السلام فرمود : خدا ایمان را برای تطهیر دل از شرک، واجب کرده است، ... و ترک شرب خمر را برای حفظ و سلامت عقل، و...





@fosselat

دشمنان عقل [مرض های خردورزی]

د

خودپسندی [یکی از حسودان خرد]

ف

عَجِبُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ أَحَدٌ حَسَادِ عَقْلِهِ.

امام (علیه السلام) فرمود: خودپسندی انسان یکی از حسودان عقل اوست.

خودپسندی جان من برهان نادان بود

[امثال و حکم دهخدا]

دشمنان عقل [مرض های خردورزی]

د

@fosselat

شوخی نامناسب

۵

مَا مَزَحَ امْرُؤٌ مَزْحَهُ إِلَّا مَجَّ مِنْ عَقْلِهِ مَجًّا.

منبع

حکمت

۴۵۰

نهج البلاغه

امام (علیه السلام) فرمود: هیچ کس شوخی (نامناسبی) نکرد مگر این که مقداری از عقل خود را فرو ریخت.



دشمنان عقل [مرض های خردورزی]

۶ طمع [قربانگاه خرد]

@fosselat

أَكْثَرُ مَصَارِعِ الْعُقُولِ تَحْتَ بُرُوقِ الْمَطَامِعِ.

امام (علیه السلام) فرمود: بیشترین قربانگاه عقل ها در پرتو طمع هاست.

قناعت سرافزادای مرد هوش  
طمع آبروی تو آخر بره بخت  
سرپر طمع برنیاد ز دوش  
برای دو جود امنی در بره بخت

## دشمنان عقل [مرض های خردورزی]

فقر [از آثار شوم فقر، سرگردانی خرد]

@fosselat

وقال عليه السلام لابنه محمد ابن الحنفية: يا بني،  
إني أخاف عليك الفقر فاستعد بالله منه، فإن الفقر  
منقصة للدين! مدهشة للعقل، داعية للمقت.

امام علیه السلام به فرزندش محمد بن حنفیه فرمود: فرزندم! از فقر بر تو می ترسم پس از آن به خدا پناه ببر، چراکه فقر، هم دین انسان را ناقص می کند و هم عقل را مشوش می سازد و هم مردم را به او و او را به مردم بدبین می کند.





@fosselat

عزیزان؛ با نهج البلاغه انس پیدا کنید.  
نهج البلاغه خیلی بیدار کننده و هوشیار کننده  
و خیلی قابل تدبر است. ....

اگر خدای متعال توفیق داد و یک قدم جلوتر رفتید،  
آن وقت با صحیفه سجادیه که علی الظاهر فقط کتاب  
دعاست، اما آن هم مثل نهج البلاغه، کتاب درس  
و کتاب حکمت و کتاب عبرت و کتاب راهنمای  
زندگی سعادت مندانه انسان است،  
انس بگیرید. ...

۱۳۷۸/۰۹/۰۱

